

Stanisław Koziara
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ORCID 0000-0003-0206-5994

O potrzebie nowej syntezy dziejów polszczyzny biblijnej¹

Poniższy szkic jest próbą zwrócenia uwagi na potrzebę systematyzacji oraz syntezy wiedzy historycznojęzykowej ukierunkowanej na określony genetycznie oraz tematycznie obszar języka polskiego. Jest nim biblijne dziedzictwo polszczyzny, tworzące jedno z najbardziej trwałych spoiw rodzimego języka, zaznaczające obecność na wszystkich jego etapach rozwoju – od pierwocin polszczyzny średniowiecznej po lata najnowsze. Tak wyodrębniona dziedzina opisu wyrasta ponadto z przekonania, że dzieje biblijnej domeny polszczyzny w sposób szczególny partycypują w szerzej pojętej historii polszczyzny ogólnej. Nie sposób bowiem wyjaśnić szeregu ilościowych oraz jakościowych zjawisk i procesów, jakim język polski podlegał na przestrzeni swej historii, bez odwołania się do tego, co składa się na jego zasoby wywodzące się z źródeł i tradycji biblijnej. Podjęte w tym dalece zarysowym opracowaniu zagadnienia mają w głównej mierze charakter propozycji, po części ujętych w formie otwartych pytań dotyczących koncepcyjnych, metodologicznych, jak też źródłowo-materiałowych problemów związanych z opisem tak zakreślonego obszaru dziejów polszczyzny.

¹ Niniejszy artykuł jest pisaną, dotąd niepublikowaną, wersją mojego wystąpienia referatowego zaprezentowanego podczas II Kongresu Historyków Języka Polskiego, jaki odbył się w Katowicach w roku 2023.

1. Polszczyzna biblijna – status i pojęcia pokrewne

Upominanie się o potrzebę nowej syntezy dziejów polszczyzny biblijnej w oczywisty sposób już na wstępie nie może ominąć pytania o status pojęciowy i zakres tego, co kryje się pod tytułowym mianem *polszczyzna biblijna*. Praktycznie do końca ubiegłego stulecia próżno w rodzimej refleksji językoznawczej szukać nie tylko wyodrębnionej kategorii pojęciowej dla tej części zasobów języka polskiego, ale też świadectw przyznania osobnego statusu dla szerzej postrzeganej religijnej odmiany stylowej polszczyzny. Znamienne, że jeszcze do niedawna pojęcie *stylu biblijnego* w dość zawężonym znaczeniu funkcjonowało bardziej w korpusie terminologii literackiej (Kostkiewiczowa 2002: 539) oraz biblistycznej (Stachowiak 1989: 492). Ten stan rzeczy w minionych dziesięcioleciach miewał przyczyny, eufemistycznie ujmując, niekonieczne filologicznej natury. Dość wyraźnie sytuacja w tym względzie zmienia się dopiero na początku bieżącego stulecia, w którym to okresie styl religijny na prawach równorzędnych włączony zostaje do typologii funkcjonalnych odmian polszczyzny (Makuchowska 2013: 487–528). W kontekście domeny biblijnej niewątpliwie pionierską rolę odegrała monografia Danuty Bieńkowskiej, tytułowo promująca pojęcie *polskiego stylu biblijnego* w rozumieniu, iż

Jest to jedna z odmian stylu (języka) religijnego jako funkcjonalnej odmiany polskiego języka narodowego realizowana w tekście Pisma Świętego, funkcjonująca w świadomości jego użytkowników jako kod, wzorzec, będący zespołem cech językowostylistycznych powtarzających się (wspólnych) w indywidualnych przekładach Biblii oraz pozostająca w ścisłym związku z pierwotnym (oryginalnym) stylem biblijnym (Bieńkowska 2002: 13).

Niemal równolegle czasowo w rodzimej refleksji ostatnich dziesięcioleci upowszechnieniu podlega pojęciowa nominacja *polszczyzna biblijna*, na początku bieżącego stulecia poddana pierwszym przybliżeniom teoretycznych oraz materiałowym (Koziara, Przyczyna, red., 2009). Opowiedzenie się za tą kategorią pojęciową znajduje potwierdzenie także w niniejszym opracowaniu, przy jednoczesnym zachowaniu stanowiska, iż nominacja ta nie tworzy relacji konfliktowej, lecz w znacznej mierze wymienną z terminem *polski styl biblijny*. Poniższe uwagi zmierzać jednak będą do wskazania na nieco szerszy status oraz zakres odniesienia tej kategorii pojęciowej w stosunku do przywołanego stanowiska Bieńkowskiej.

Na prawach nie tylko uzupełniających przyjdzie również zauważyć, że w kręgu pokrewnych do uprzednio przywołanych nominacji pojawił się w polskiej refleksji historycznojęzykowej termin *lingwistyka biblijna*, jako dziedziny aspirującej współcześnie do roli subdyscypliny badającej językowe aspekty zawarte w przekazach biblijnych (Długosz-Kurczabowa 2016: 28–47).

Teksty ksiąg biblijnych – widziane zarówno w perspektywie kanonicznej, jak też przekładowej – to tyleż naturalny, co konieczny obszar międzydziedzinowego spotkania nauk biblijnych oraz filologicznych, co z kolei znalazło ostatnio postulat potrzeby wyodrębnienia interdyscyplinarnych badań w ramach *filologii biblijnej* (Koziała 2023b: 181–189).

2. Z historii badań nad polszczyzną biblijną

Tytułowa formuła, mówiąca o potrzebie nowej syntezy dziejów polszczyzny biblijnej, pośrednio zdaje się wskazywać na obecność w polskiej refleksji historycznojęzykowej opracowań uprzednio wychodzących już naprzeciw tego rodzaju ujęciom. Najbardziej oczywistym tropem prowadzącym ku owej, rzecz by można, „starej syntezie” dziejów biblijnej domeny języka polskiego jest zapewne ogłoszona z górami pół wieku temu dwuczęściowa praca Marii Kossowskiej *Biblia w języku polskim* (Kossowska 1968–1969). Ta klasyczna już dzisiaj monografia w swym zamyśle zmierzała do całościowego ukazania historii obecności Biblii widzianej przez pryzmat poszczególnych jej rodzimych tłumaczeń, jak też różnorodnych prób literackich adaptacji niektórych ksiąg biblijnych. Jej część pierwsza objęła – bardziej literacko pojęty – okres staropolski, poczynając od przybliżonej daty powstania *Psałterza floriańskiego* po wiek XVI, zwieńczony datą ukazania się całościowego przekładu Biblii w przekładzie ks. Jakuba Wujka (1599). Z kolei dla części drugiej ramą początkową stała się w sumie dość umowna data roku 1600, zamykającą zaś – końcowe lata XIX wieku, jako okres zwiastujący nowe stanowiska Stolicy Apostolskiej w dziedzinie egzegezy i tłumaczenia Pisma Świętego. Zamyśl części trzeciej, obejmującej XX-wieczne dzieje obecności Biblii w języku polskim, ostatecznie nie został zrealizowany, gdyż przerwała go przedwczesna śmierć lubelskiej badaczki.

Mimo znacznego upływu czasu od daty ukazania się owej – pionierskiej bez wątpienia – syntezy wiele ustaleń Kossowskiej nadal zachowuje swoją aktualność, a także znamiona bardzo trafnych ocen i intuicji badawczych. Z pewnością do takich należy zaliczyć usytuowanie dziejów obecności Biblii w języku polskim na tle tendencji religijnych oraz kulturowych wyróżnionych okresów, międzykonfesyjnej rywalizacji na tym polu, określenie rangi poszczególnych tłumaczeń oraz ich intertekstowych filiacji, ewolucji metod i rozwiązań translacyjnych, czy wreszcie wskazanie na proces wykształcania się określonych konstant stylowych polszczyzny biblijnej. Ale też wiele z zaprezentowanych w tej pracy ujęć od początku stanowiło zaproszenie do dyskusji oraz zgłoszenia odmiennych propozycji tak natury periodyzacyjnej, źródłowej, jak też interpretacyjnej. W miarę upływu czasu oraz ogromnego przyrostu nowych inicjatyw w dziedzinie przekładu

Biblii na język polskich, jakie pojawiły się w drugiej połowie XX stulecia, monografia Kossowskiej nabierała coraz bardziej znamion dzieła „niedopełnionego”. Wydaje się jednak, że zamknięta pozostaje już dziś droga jej dopełnienia w zamyśle i kształcie, jaki legł u podstaw metodologicznych oraz interpretacyjnych lubelskiej badaczki. Nie ulega jednak wątpliwości, że praca ta stwarza trudną do przecenienia inspirację, a także podstawę otwierającą drogę ku nowej syntezie.

Nawet najbardziej rekonesansowa próba przywołania dotychczasowych rezultatów historycznojęzykowej refleksji nad biblijną domeną polszczyzny nie może, rzecz jasna, pominąć szeregu także innych ujęć przybliżających historię i przemiany tej części rodzimego piśmiennictwa. W znacznej mierze syntetyzujący charakter można przypisać monografii Stanisława Rosponda *Kościół w dziejach języka polskiego* (Rospond 1985), gdzie lwia część zajmują wyniki dociekań nad miejscem i znaczeniem Biblii dla dziejów polszczyzny, które wrocławski językoznawca po wielokroć podejmował w swych badaniach (m.in. Rospond 1962: 61–181). Ale też nie sposób stracić z pola widzenia ogromu dokonań w dziedzinie przybliżenia szeroko pojętego dziedzictwa biblijnego polszczyzny, jakie stało się udziałem całej, wielopokoleniowej plejady wybitnych historyków języka polskiego².

Pozostając z konieczności w granicach jedynie zarysowych ujęć, przyjdzie stwierdzić, iż w rezultacie podjętych w minionych dziesięcioleciach badań materiałowo-analitycznych najszerszą uwagę zyskały staropolskie przekłady biblijne, rozpatrywane zarówno w perspektywie pojedynczych zabytków, jak też miejsca rodzimych dokonań widzianych na tle tendencji europejskiej biblistyki (m.in. Belcarzowa 2006; Kwilecka 2003). Dawne i nowsze studia w tym zakresie składają się dziś na pokaźny zasób wiedzy zarówno o miejscu i roli poszczególnych zabytków, tajemnicach biblijnego warsztatu przekładowego, oddziaływaniu polszczyzny biblijnej na polszczyznę literacką i inne zasoby stylowe języka polskiego, jak też o procesie kształtowania się wzorca stylowego polszczyzny biblijnej (Bieńkowska 2002; Koziara 2009: 19–33; Umińska-Tytoń, red., 2022). Wyrażna intensyfikacja badań w tej dziedzinie, z jaką mamy do czynienia od przełomu ostatniego stulecia, nie tylko w radykalny sposób pomnożyła stan wiedzy w tym względzie, ale też szereg wcześniejszych ustaleń poddała nowemu oświeceniu, a nierzadko też daleko idącej weryfikacji (Kamińska, Małek, red., 1992; Koziara, Przyczyna, red., 2009; Szczepińska 2005). Na prawach jedynie probierzowych, zatrzymajmy

² Przywołanie jedynie nazwisk już dziś nieobecnych badaczy – historyków języka listę tę czyni nader obszerną, choć nadal niekompletną: Irena Bajerowa, Elżbieta Belcarzowa, Aleksander Brückner, Krystyna Długosz-Kurczabowa. Konrad Górski, Maria Kamińska, Maria Karpluk, Marian Kucała, Irena Kwilecka, Zenon Leszczyński, Leszek Moszyński, Ewa Ostrowska, Bożena Szczepińska, Wacław Twardzik, Stanisław Urbańczyk, Bogdan Walczak.

uwagę na trzech, pomnikowych okazach staropolskiej translatoryki biblijnej, tj. kalwińskiej *Biblii brzeskiej* (1563), katolickiej *Biblii Wujka* (1599) oraz ewangelickiej *Biblii gdańskiej* (1632).

Pierwszy z tych przekładów, mimo zauważanych wcześniej jego walorów warsztatowych i edycyjnych (Brückner 1921), na gruntowną ocenę lingwistyczną czekał praktycznie do lat końcowych ubiegłego stulecia i jego pomnikowej reedycji w prestiżowej serii *Biblia slavica*, w czym trudne do przecenienia zasługi miała poznańska slawistka, Irena Kwilecka, autorka obszernego komentarza do tego wydania (Kwilecka 2001)³. Niedawna rocznica 450-lecia wydania tekstu brzeskiego ten stan wiedzy o pierwszej polskiej Biblii protestanckiej w istotny sposób pomnożyła (m.in. Leszczyński (junior), red., 2013).

Z kolei w odniesieniu do katolickiej Biblii w przekładzie ks. Jakuba Wujka gwoździ prawdy przyznać należy, że rangę, walory i oddziaływanie tego przekładu najpierw dostrzegli historycy literatury i bibliści, a dopiero później historycy języka. W efekcie na szeroką skalę zakrojonych badań, ku czemu okazję stwarzały pod koniec ubiegłego wieku rocznicowe daty 400-lecia ukazania się Wujkowych tłumaczeń biblijnych (Nowy Testament – 1593; Psalterz – 1594; pełny tekst Biblii – 1599), a także reprintowe wydanie całej Biblii we wspomnianej serii *Biblia slavica* (2010), mamy dziś do czynienia z ogromnym przyrostem wielorakich studiów, które nie tylko przybliżają Wujkowy warsztat oraz język w pełni renesansowej polszczyzny biblijnej, ale też rzucają wiele nowego światła na miejsce i rolę tego przekładu pośród innych, staropolskich tłumaczeń biblijnych (Adamek, Koziara, red. 1999; Kamińska, red., 1994; Sobczykowa 2001). W świetle tych nowych danych przychodzi dziś pora otwarcie stwierdzić, że Wujkowy przekład zbyt jednostronnie i dość bezkrytycznie na długo postawiono w roli samorodnego pomnika polskiej translatoryki biblijnej. Z całą pewnością dzieje polszczyzny biblijnej czy polskiego stylu biblijnego nie rozpoczynają się od Biblii Wujkowej, co bynajmniej nie pomniejsza wyjątkowej roli i miejsca tego przekładu tak w historii biblistyki, filologii, jak też w szerzej pojętej kulturze polskiej (m.in. Słowiński, red., 2013).

Nie inaczej rzecz ma się z *Biblią gdańską*, która dla protestantów polskich miała rangę podobną, jaką *Biblia Wujka* zyskała wśród katolików. Nie kto inny bowiem, jak znamienity badacz dziejów polskiej literatury, Juliusz Nowak-Dłużewski, jeszcze w połowie ubiegłego stulecia w szkicu poświęconym polskim Bibliom pisał był: „Pomniejsze znaczenie w dziejach naszej kultury posiada kalwińska *Biblia gdańska* (1632)” (Nowak-Dłużewski 1967: 27). Dziś za sprawą podjętych w ostatnich dziesięcioleciach studiów historycznojęzykowych wektor oceny tekstu *Biblii gdańskiej*, a także szerzej pojętego

³ Niestety, komentarz ten – w swym zamyśle i rozmiarach będący praktycznie osobną monografią – opublikowany został wyłącznie w języku niemieckim i, jak dotąd, nie doczekał się wersji polskojęzycznej.

miejsca protestanckiej tradycji przekładowobiblijnej, należy zdecydowanie odwrócić, obydwie przekłady staropolskie – *Biblię Wujka* oraz *Biblię gdańską* – postrzegając jako dwa filary, na których wyrosły wzorce polszczyzny biblijnej (Koziara 2018b: 149–172; Lisowski 2010; Szurek 2013; Winiarska-Górska 2009: 279–312).

Listę tego rodzaju przewartościowań, jakie dokonały się w stosunku do staropolskich zabytków polszczyzny religijno-biblijnej, można by oczywiście znacznie wydłużyć o inne zabytki językowe, jak np. *Kazania świętokrzyskie*, apokryficzne *Rozmyślanie przemyskie* czy też najstarszy, pełny tekst katolickiej *Biblii Leopoldy*.

3. W stronę nowej syntezy – zarysy i propozycje

1. Zamyśł tworzenia syntez historycznojęzykowych u źródeł swych winien, jak sądzę, dostrzegać potrzebę osadzenia tego rodzaju opisów w określonych ramach chronologicznych, opartych na dających się uzasadnić podstawach. W wypadku dziejów polszczyzny biblijnej wpierw rodzi się konieczność zakreslenia ogólnej perspektywy tego rodzaju ujęcia, czyli w istocie odpowiedzi na, onegdaj już postawione, pytanie: „czy idzie o chronologizację dziejów obecności Biblii w języku polskim, czyli *de facto* historii tłumaczeń ksiąg biblijnych, czy też mowa jest o próbie wyznaczenia określonych faz rozwojowych polszczyzny biblijnej, rozumianej jako biblijne refleksy i świadectwa utrwalone w historii ojczystego języka” (Koziara 2020a: 10–20). Pierwsza z tych perspektyw pozostaje w kręgu zadań biblistyki, śledzenia określonych tendencji w translatoryce biblijnej, historii i edycji przekładów Pisma Świętego, czy też przełomowych w tym względzie i wiążących tradycję katolicką stanowisk *Magisterium Ecclesiae* (Gustaw 1961: 299–330; Kłoniecki 1958: 229–273; Pietkiewicz 2016). W kontekście propozycji zakreslonych w niniejszym szkicu zdecydowanie mowa jest o tej drugiej, szerzej postrzeganej historii obecności Biblii w języku polskim, której syntetyczny opis winien wyrastać przede wszystkim z podstaw filologicznych, nie tracących jednak z pola widzenia perspektywy biblistycznej oraz kulturowej. Odwołując się do tego rodzaju kryteriów, najszerzej zakreslone ramy periodyzacyjne dziejów polszczyzny biblijnej dają się wpisać w postać trójdzielną, obejmującą następujące okresy/fazy:
 - okres kształtowania się właściwości polszczyzny biblijnej – od domniemanego XIII-wiecznego *Psalterza Kingi* do przełomu XVI i XVII wieku;
 - okres utrwalania stylowego wzorca polszczyzny biblijnej – od przełomu XVI i XVII wieku do lat 70. XX stulecia;

- okres kontynuacji/przemian stylowych cech polszczyzny biblijnej – od lat 70. XX wieku do dziś.

Tak ujęte cezury dziejów polszczyzny biblijnej podstawowym kryterium wyróżniającym czynią zespół cech, które złożyły się na jej stylowe inwarianty, znajdujące odzwierciedlenie na wielu płaszczyznach systemu gramatyczno-stylistycznego (Koziaara 2020a: 10–20). Krąg nacechowanych wyznaczników zazwyczaj tworzą tu jednostki przynależne do systemu leksykalno-onomastycznego (np. biblijne nazwy własne, rodzima leksyka nacechowana chronologicznie), utrwalone połączenia wyrazowe (frazologizmy, formuły, aforyzmy, sentencje), charakterystyczne właściwości syntaktyczne (hebraizmy, hellenizmy, latynizmy składniowe), a także wyznaczniki o charakterze figuratywno-kompozycyjnym (m.in. semickie i helleńskie figury retoryczne, metaforyka i topika biblijna) (Bieńkowska 2002; Koziaara 2009: 22–28). Wyeksponowanie czynnika filologicznego, jakie wnosi zaproponowany powyższy schemat, w znacznym stopniu odróżnia go od tych założeń periodyzacyjnych, które stanowiły oś porządkującą cytowanej uprzednio monografii Marii Kossowskiej. Nie oznacza to jednak utraty z pola widzenia szerszych kontekstów oraz uwarunkowań tej pododmiany stylowej języka polskiego, sytuującej się jako centralna domena w obrębie spolaryzowanej, nadrzędnej kategorii, jaką jest w polszczyźnie styl religijny (Wojtak 2006: 139–146; Wojtak 2021: 212–225; Zdunkiewicz-Jedynak 2007: 115–129).

2. Postulat nowej syntezy dziejów polszczyzny biblijnej argumentację wspierającą zyskuje dziś, jak sądzę, na kilku płaszczyznach. W pierwszej kolejności biorą się one z przyrostu i dynamiki, jaka daje o sobie znać, jak wspomniano powyżej, w dziedzinie nowych inicjatyw przekładu Pisma Świętego na język polski. Jeśli w sposób umowny przyjmiemy na potrzeby niniejszych uwag jako cezurę tłumaczenia powstałe już w obecnym stuleciu, to przyjdzie z niemałym podziwem skonstatować, że tylko nieco ponad dwie dekady bieżącego wieku zaowocowały dorobkiem mierzonym kilkudziesięcioma inicjatywami na tym polu⁴. Początki tego procesu datują się na drugą połowę XX wieku, co nie pozostawało bez związku z nowymi stanowiskami Kościoła w dziedzinie tłumaczeń Biblii. Mowa tu zarówno o nowatorskiej encyklice Piusa XII *Divino afflante Spiritu* (1943) oraz wyrosłej z ducha soborowego *aggiornamento* Konstytucji *Dei Verbum* (1965), jak też o będącym jego efektem

⁴ Dane liczbowe mówią tu same za siebie. Wystarczy krótka wizyta w przebogatej w zasoby bazie *Biblie.Polskie.pl*, aby w zakładce „kalendarium XXI wiek” doliczyć się ok. 350 (sic!) chronologicznie przywołanych pozycji, wskazujących na bibliograficzne adresy i tytuły opublikowanych w tym okresie wielorakich prac przekładowobiblijnych (nowe inicjatywy, przedruki, wznowienia, reprinty).

- zwrocie *ad fontes* – ku źródłom, otwierającym katolicką translatorykę i egzegezę Pisma Świętego na języki oryginalne oraz nowe osiągnięcia nauk biblijnych. Owe przełomowe wydarzenia niosły ze sobą także dylematy natury filologicznej, wysoce nieobojętne dla losów polszczyzny biblijnej. Najpełniej dały one o sobie znać przy okazji pierwszego, katolickiego tłumaczenia Pisma Świętego z języków oryginalnych, tj. *Biblii Tysiąclecia* (1965), ujawniając niełatwą drogę pogodzenia tradycyjnego wzorca polskiego stylu biblijnego, wyrosłego na wielowiekowej obecności Biblii Wujkowej, z dość powszechnie deklarowaną przez biblistów tendencją sięgania po współczesne zasoby polszczyzny. Jak pokazują to doświadczenia ostatnich dziesięcioleci, którym bez wątpienia należy się osobna uwaga w postulowanej syntezie, w próbach przełamania owych dylematów racje biblistyczne nie zawsze (czytaj: z rzadka) spotykają się z argumentacją filologiczną (zob. m.in. Koziara 2011: 11–28).
3. Problematyka rodzimych inicjatyw przekładowobiblijnych bynajmniej nie powinna zamykać się dziś w granicach jedynie, rzecz by można, ich dróg kanonicznych, tj. przedsięwzięć podejmowanych przez środowiska teologiczno-biblistyczne. Nie tylko bowiem nie słabną, ale wręcz nową dynamikę oraz formy realizacji zyskują na gruncie polskim tendencje, których początki ujawniają się już w najstarszym okresie spotkania polszczyzny ze słowem natchnionym. Mowa tu głównie o tyleż trwałych w czasie, co doniosłych artystycznie dokonaniach w obszarze literackich prób transpozycji, zazwyczaj wybranych ksiąg biblijnych, w których swój udział zaznaczyła w minionych stuleciach cała plejada twórców – poetów i pisarzy, z Janem z Czarnolasu na czele. Szczególne miejsce pośród tych dokonań zajmuje starotestamentowa Księga Psalmów, której liczne przekłady i parafrazy *de facto* rozpoczynają piśmienną epokę dziejów języka polskiego (Cybulski 1996: 7–101). Wymownym świadectwem rangi oraz skali obecności tej księgi biblijnej jest fakt włączenia do rodzimego kanonu nabożeństwa niespornego poetyckich psalmów pióra Jana Kochanowskiego i Franciszka Karpińskiego, będących z czasem nie tylko źródłem popularyzacji w szerokich kręgach wiernych psalmodii hebrajskiej, ale też przestrzenią wzbogacenia polszczyzny biblijnej o obszary najwyższej próby artystycznej (Koziara 2018a: 133–143). Śmiem sądzić, że w tym typie doświadczeń rodzimych ujawniają się *sui generis* „kody kulturowe” nie tylko biblijnej odmiany polszczyzny, ale o wiele szerzej pojętej literatury i kultury narodowej.
 4. W tym kręgu oddziaływania tradycji biblijnej na język polski winny mieścić się także te obszary refleksji historycznojęzykowej, które wiążą się z nadal żywą dyskusją nad początkami i źródłami wykształcania się polskiego języka literackiego. Przekłady biblijne, a w szczególności teksty najstarsze, od dawna dostarczały w tym względzie niezbitych dowodów

oraz argumentów odślanających tak skalę, genezę, jak też kierunki tychże wpływów. Dziś trudna do podważenia pozostaje ogólniejszej natury teza, iż Biblia leży u źródeł narodzin i kształtowania się większości języków literackich europejskiego kręgu kulturowego, a w wypadku języka polskiego udział ten, jak dowodzą badania, jest co najmniej znaczący (Lewaszkiewicz 1992: 232–248; Walczak 2000: 155–167). Stanowisko to bynajmniej nie zamyka drogi do poszukiwania kolejnych argumentów oraz świadectw owych związków, ku czemu sposobność stwarzają szczególnie intensywne i różnorodne w ostatnim czasie inicjatywy w dziedzinie przybliżania polszczyźnie tajemnic ksiąg biblijnych.

5. Uwzględnienie tego rodzaju kręgów przenikania Biblii do języka i kultury rodzimej, jakie stało się udziałem biblijnej tradycji literackiej, sprawia, że jakichkolwiek prób syntetyzujących ujęć w tej dziedzinie nie sposób zamknąć li tylko w granicach – choćby najszerzej postrzeganych – zjawisk i procesów lingwistycznych. Dotykają one bowiem, śmiało rzec można, jednego z rodzimych fenomenów językowo-literackich, określonego zazwyczaj mianem *stylizacji biblijnej*, którego początki zaznaczają obecność już we wczesnej dobie średniopolskiej (np. *Psalmodia polska* Wespazjana Kochowskiego), zaś najdobitniej dadzą o sobie znać w mesjanistycznym nurcie polskiego romantyzmu (*Księgi pielgrzymstwa...* Adama Mickiewicza), z licznymi przejawami kontynuacji w okresie późniejszym oraz najnowszym.
6. Ten obszar oddziaływań tradycji biblijnej, jaki wyznaczają jej szeroko pojęte kręgi literackie, winien także kierować syntetyzujący opis w stronę przybliżeń przebogatego repertuaru literackiej topiki biblijnej, metaforyki i obrazowania, a także rozlicznych tematów i motywów wywodzących swe źródła z określonych zdarzeń, miejsc oraz postaci biblijnych (Frankowski 1983: 153–173; Kramarek 2004; Sawicki, Gotfryd, red., 1986; Starowieyski 2011; Wronka 2012: 678–703). Jest to zarazem ten obszar szerzej pojętych ram tematycznych polszczyzny biblijnej, który wraz z dziedziną stylizacji biblijnej wzbogaca i przybliża jej konstanty stylowe do cech stylistyki wysokiej, znamion wzniosłości (hieratyczności), właściwych szerzej pojętemu dyskursowi religijnemu (Makuchowska 2017: 250–268). Włączenie tego kręgu oddziaływania Biblii do sfery refleksji filologicznej wydaje się dziś dodatkową, szczególnie rodzaju powinnością badawczą, mającą na celu upominanie się o praktycznie jedyną współcześnie żywą enklawę polskiej stylistyki wysokiej (Koziara 2018c: 55–65; Koziara 2022: 7–18).
7. Nie oznacza to jednak utraty z pola widzenia ujęć syntetyzujących tych zjawisk w obszarze biblijnej domeny polszczyzny, które szczególnie intensywnie zaznaczyły swą obecność na przełomie minionego stulecia, sytuując się w pewnej mierze na przeciwległym biegunie w stosunku

do powyżej przywołanych tendencji. Mowa tu o próbach odrywania polszczyzny biblijnej w najbardziej kanonicznym obszarze, jakim jest przekład biblijny, od jej wielowiekowego zakorzenienia w literackiej szacie językowej. Skutkiem tych inicjatyw, które wzbudziły żywą i niepozabawioną kontrowersję reakcję tak ze strony środowisk filologicznych, jak też biblistycznych, stały się próby oddania języka ksiąg biblijnych w szacie regionalnych (gwara śląska, gwara podhalańska), a nawet slangowych (hip-hop) odmian polszczyzny (zob. m.in. Walczak 2007: 408–414). Swoje osobne miejsce zajmują tu od dawna podejmowane inicjatywy biblijnych tłumaczeń na regionalny język kaszubski, których charakter i ranga wymagają jednakże w znacznym stopniu odmiennego spojrzenia. Niezależnie jednak od oceny owych zjawisk, próby zmierzające w stronę opisu statusu, miejsca oraz konstant polskiego stylu biblijnego nie mogą abstrahować także od tego typu doświadczeń, w których po części ujawniają się o wiele szersze, współczesne tendencje czy wręcz przewartościowania kulturowe.

8. Badawcze inicjatywy pretendujące do roli ujęć syntetyzujących dzieje obecności Biblii w języku polskim rodzą z pewnością potrzebę namysłu nad jeszcze innymi obszarami, wpisującymi się także w specyficzny rys tego dziedzictwa. Za taki przyjdzie bowiem uznać tę część rodzimego piśmiennictwa religijnego, na którą składają się równie trwałe i bogate gatunkowo świadectwa, dające się roboczo określić mianem „tradycji okołobiblijnej”. W kręgu jej referencyjnych odniesień można upatrywać na równi teksty tradycyjnych polskich nabożeństw (*Godzinki, Gorzkie żale, Nieszpory*), modlitw powszechnych i litanii, jak też szczególnego rodzaju świadectw biblijnej tradycji, zapisanych w tekstach polskich pieśni bożonarodzeniowych oraz wielkanocnych (kolędy, pastorałki, pieśni pasyjne). Zaledwie dotąd wstępnie poczynione rozpoznania tego rodzaju doświadczeń polszczyzny biblijnej odślaniają nie tylko krąg zjawisk i gatunków po części spod znaku *Biblia pauperum*, ale także wcale liczne przejawy udziału tego dziedzictwa w procesie tworzenia i upowszechnienia wielu znamion stylowych owej odmiany tematycznej języka polskiego (Koziara 2021: 163–181). Rangę oraz skalę oddziaływania tej tradycji w nader wymownej formie ujął onegdaj Czesław Miłosz, także tłumacz kilku ksiąg biblijnych, pisząc: „Gdyby mnie zapytano, skąd pochodzi moja poezja, odpowiedziałbym, że z dzieciństwa, a więc z kolęd, z liturgii nabożeństw majowych i nieszpornych [...]” (Miłosz 1994: 249).
9. Zadeklarowana już na wstępie potrzeba spojrzenia na dzieje biblijnej odmiany polszczyzny jako obszar międzyczęściowego spotkania otwiera ten typ refleksji historycznojęzykowej w równym stopniu tak na metody i możliwości ujęć biblistycznych, jak też filologicznych. Jak dowodzą tego dotychczasowe badania rodzime, ukierunkowanie nauk biblijnych na

- zdobycze nauk filologicznych spod znaku szeroko pojętej lingwistyki, genologii literackiej, stylistyki, a także szczególnie ostatnio ożywczych badawczo nurtów retoryki w sposób rewolucyjny wręcz wzbogaciło biblistykę o dane na temat wielości i specyfiki literackich gatunków biblijnych, paralel i wpływów języków i kultur ościennych na języki biblijne, czy też przenikania do ich zasobów świadectw semickiej i hellenickiej tradycji retorycznej (m.in. Czerski 1997; Synowiec 2003; Wojciechowski 2012). Dla filologii zaś „zwrot” ku Biblii i osiągnięciom nauk biblijnych oznacza trudną do przecenienia sposobność odnajdywania źródeł i form przenikania do języka polskiego całego bogactwa świata biblijnego, od co najmniej ośmiu wieków wrastającego w rodzime zasoby zarówno jego literackich przestrzeni, jak i w żywioły potocznej mowy. W tym obszarze szczególne korzyści odnieść mogą, dotąd praktycznie niepodejmowane, filologiczne badania nad bogactwem utrwalonych w języku polskim form i obiegowych jednostek językowych wyrosłych z żywiołu aforystyki i idiomatyki biblijnej (Koziaara 2018d: 57–73; Koziaara 2024: 69–89). Ich odkrywanie tak w księgach Starego, jak i Nowego Testamentu daje podstawy do wskazania na istnienie cech właściwych pierwotnemu stylowi biblijnemu, które w drodze transferu przekładowego poczęły z czasem przenikać do języków narodowych, w tym także do polszczyzny. Istnieją dziś mocne podstawy do stwierdzenia, iż za sprawą dominującej w polskiej tradycji przekładowobiblijnej metody tłumaczeń dosłownych wpływy te okazały się wyjątkowo silne, nadające polszczyźnie biblijnej osobiwy rys w postaci licznej obecności w jej zasobach semityzmów i hellenizmów leksykalnych, frazeologicznych oraz składniowo-stylistycznych, dla nazwania których w polskiej refleksji lingwistycznej używane bywa pojęcie *biblizmu*, w coraz większym stopniu zyskujące dziś utrwalony status terminologiczny (Chlebda 2005: 209; Koziaara 2020b: 327–335; Koziaara, Puda-Blokesz 2023: 9–17). Do tych zaś właściwości pierwotnego stylu biblijnego dołączyły z czasem jego cechy wtórne, w których powstaniu swój udział, jak starano się wcześniej podkreślić, zaznaczyła tradycja rodzima, tj. szczególnie status niektórych tekstów przekładowych, czy też tradycja literacka oraz okołobiblijna.
10. Jest sprawą otwartą, czy i w jakim stopniu synteza dziejów polszczyzny biblijnej powinna odślaniać także dalej idące obszary uobecnień oraz przetworzeń tak prymarnych, jak też jej wtórnych cech stylowych. Mowa tu w głównej mierze o tych sferach współczesnej komunikacji, które składają się na szczególnie ekspansywne przestrzenie medialne, wszechobecne przekazy reklamowe, w sposób zamierzony i nierzadko prowokacyjny niwelujące granicę między tym, co wzniosłe, a tym, co pospolite, gdzie „przekaz” biblijny staje się nierzadko terenem intertekstualnej gry z tradycją. Wydaje się, że jakakolwiek próba ujęć o ambicjach syntezy tej

części rodzimych świadectw językowych nie może tracić z pola widzenia wszystkich tych złożonych procesów i właściwości, jakim na przestrzeni wielowiekowej tradycji podlega biblijne dziedzictwo języka polskiego.

Postscriptum

Postulowana potrzeba całościowego opisu dziejów obecności Biblii w szerzej pojętych obszarach polszczyzny bynajmniej nie zamyka drogi do innych, towarzyszących temu zadaniu inicjatyw. Za taką uznać należy projekt badawczy o nazwie *Leksykon biblizmów języka polskiego*, zmierzający do opracowania leksykograficznej syntezy tej części biblijnych świadectw języka polskiego, które łączy, przywołane już uprzednio, pojęcie biblizmu⁵. Przyjęty na potrzeby rzeczzonej inicjatywy szeroki jego status definicyjny oraz zakres referencyjny polem rejestru i opisu czyni

[...] ogół reproduktywnych jednostek języka i tekstu o dającym się ustalić pochodzeniu od ksiąg biblijnych, która niezależnie od swej postaci formalnej (wyraz – grupa wyrazowa – zdanie – tekst) oraz statusu semantycznego jest kodowana w językowej pamięci danej wspólnoty narodowo-etnicznej i odtwarzana w komunikacyjnym procesie użycia języka (Koziara, Puda-Blokesz 2023: 9–17).

Tak zakreślona perspektywa sprawia, że krąg jednostek poddanych tego rodzaju opisowi tworzy bogate spektrum biblizmów leksykalnych (m.in. biblijne nazwy własne), frazematycznych (m.in. frazeologizmy, formuły, sentencje), jak też tekstowych (utrwalone perykopy biblijne). Jest to zarazem ta część materiałowych zasobów polszczyzny biblijnej, która składa się na jej najbardziej wyraziste konstanty stylowe. W odróżnieniu od dotychczasowych prób opisu tej części tematycznych zasobów polszczyzny (Godyń 2006; Komornicka 1994), inicjatywa ta wychodzi naprzeciw oczekiwanym ujęciom wielodzielinowym, w których prymarna płaszczyzna lingwistyczna wzbogacona zostanie o niezbędne dane biblistyczne, literaturoznawcze oraz kulturowe, odsłaniające nierzadko złożone aspekty genetyczne, drogi przenikania oraz formy obecności poszczególnych biblizmów w wielorakich zasobach i odmianach polszczyzny. W kontekście postulowanej syntezy całościowo pojętego dziedzictwa biblijnego języka polskiego niniejsza inicjatywa leksykograficzna stanowi tyleż naturalny, jak też z dawna oczekiwany krok ku realizacji zakreślonego w niniejszym szkicu zadania badawczego.

⁵ Mowa tu o międzyuczelnianym (krakowsko-poznańskim) projekcie realizowanym w ramach „Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki – Dziedzictwo narodowe” (Polska), nr NPRH/DN/SP/0141/2023/12.

Bibliografia

- Adamek Z., Koziara S., red., 1999, *Od Biblii Wujka do współczesnego języka religijnego. Z okazji 400-lecia wydania Biblii ks. Jakuba Wujka*, Tarnów.
- Belcarzowa E., 2006, *Polskie i czeskie źródła przekładu Biblii Leopoldy*, Kraków.
- Bieńkowska D., 2002, *Polski styl biblijny*, Łódź.
- Brückner A., 1921, O różnowerstwie polskim słów kilka, „Reformacja w Polsce” I, s. 1–14.
- Chlebda W., 2005, *Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne*, Opole.
- Cybulski M., 1996, *Staropolskie przekłady Psalterza*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” XLI, s. 7–101.
- Czerski J., 1997, *Metody interpretacji Nowego Testamentu*, Opole.
- Długosz-Kurczabowa K., 2007, *Szkice z dziejów języka religijnego*, Warszawa.
- Frankowski J. ks., 1983, *Metafora w „Biblii”*, [w:] *Studia o metaforze 2.*, red. M. Głowiński, A. Okopień-Sławińska, Wrocław, s. 153–173.
- Godyń J., 2006, *Od Adama i Ewy zaczynać. Mały słownik biblizmów języka polskiego*, wyd. 2, Warszawa–Kraków.
- Gustaw R. o., 1961, *Polskie przekłady Pisma Świętego*, [w:] *Podręczna encyklopedia biblijna*, red. ks. E. Dąbrowski, t. 2, Poznań, s. 299–330.
- Kamińska M., Małek E., red., 1992, *Biblia a kultura Europy*, t. 1–2, Łódź.
- Kamińska M., red., 1994, *Jan Jakub Wujek tłumacz Biblii na język polski. W czterechsetną rocznicę wydania Nowego Testamentu 1593–1993*, Łódź.
- Kłoniecki F. ks., 1958, *Teksty polskich przekładów Biblii i ich opracowania*, [w:] *Pismo Święte w duszpasterstwie współczesnym*, red. ks. E. Dąbrowski, Lublin, s. 229–273.
- Komornicka A.M., 1994, *Słownik zwrotów i aluzji biblijnych*, Łódź.
- Kossowska M., 1968–1969, *Biblia w języku polskim*, t. 1–2, Poznań.
- Kostkiewiczowa T., 2002, *hasło: Stylizacja biblijna*, [w:] *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Wrocław, s. 539.
- Koziara S., Przyczyna W. (red.), 2009, *Polszczyzna biblijna – między tradycją a współczesnością*, t. 1–2, Tarnów.
- Koziara S., 2009, *Polszczyzna biblijna w poszukiwaniu wzorca stylowego. Doświadczenia i współczesność*, [w:] *Polszczyzna biblijna – między tradycją a współczesnością*, t. 1, red. S. Koziara, W. Przyczyna, Tarnów, s. 19–33.
- Koziara S., 2011, *Qvo vadis, polszczyzno biblijna? Współczesne przekłady Biblii na język polski w oczach językoznawcy*, [w:] *Radość Słowa. Przekład i interpretacja Biblii. Hermeneutica et Judaica 4*, red. ks. R. Pindel, E. Wieczorek, Kraków, s. 11–28.
- Koziara S. 2018a: *Filologiczne przestrzenie polskich psalterzy. Od stanu uporządkowania ku nowym zadaniom badawczym*, [w:] *Filologia jako porządkowanie chaosu. Studia nad językiem i tekstem. Ad honorem Professoris Marci Cybulski*, red. E. Woźniak, A. Lenartowicz-Zagrodna, Łódź, s. 133–143.
- Koziara S., 2018b, *Miejsce i znaczenie protestanckich przekładów Pisma Świętego w historii polszczyzny biblijnej (zarys opisu)*, „Poznańskie Studia Polonistyczne: Seria Językoznawcza” XXV(2), s. 149–172.
- Koziara S., 2018c, *Polszczyzna biblijna a polszczyzna literacka. Historyczne związki i uwarunkowania*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” XXXV–XXXVI, s. 55–65.

- Koziara S., 2018d, *W stronę retoryki. O poszukiwaniu nowych sposobów opisu dziedzictwa biblijnego w języku polskim*, „Roczniki Humanistyczne” LXVI(6), s. 57–73.
- Koziara S., 2020a, *Próba periodyzacji dziejów polszczyzny biblijnej*, „Język Polski” C(4), s. 10–20.
- Koziara S., 2020b, *Wokół pojęcia biblizmu – raz jeszcze*, [w:] *Język i pamięć. Księga jubileuszowa dedykowana Panu Profesorowi Wojciechowi Chlebdzie z okazji 70. urodzin*, red. W. Mokijenko, J. Tarsa, Opole, s. 327–335.
- Koziara S., 2021, *Język nabożeństw jako obszar doświadczeń polszczyzny biblijnej*, [w:] *Nabożeństwo chrześcijańskie. Pojęcie – gatunki – język*, red. W. Przyczyna, A. Sieradzka-Mruk, Tarnów, s. 163–181.
- Koziara S., 2022, *Polskie przekłady biblijne i ich językowe związki ze stylistyką wysoką. Zarys problematyki*, „Clavibus unitis” XI(2), s. 7–18.
- Koziara S., Puda-Blokesz M., 2023, *Wokół zagadnień statusu i wyznaczników polszczyzny biblijnej. Nowe perspektywy badawcze*, „Clavibus unitis” XII(2), s. 9–17.
- Koziara S., 2023a, *O stylu wysokim. Wokół doświadczeń polszczyzny biblijnej*, [w:] *Horyzont polszczyzny. Prace ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Dubiszowi w pięćdziesięciolecie Jego pracy naukowej i dydaktycznej*, red. M. Piasecka, M. Wojtyńska-Nowotka, Warszawa, s. 295–304.
- Koziara S., 2023b, *Wielbłąd w uchu igielnym – czyli o potrzebie zintegrowanych badań filologiczno-biblijnych*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” XVIII, s. 181–189.
- Koziara S., 2024, *Przejawy dziedzictwa oralno-retorycznego w zasobach biblizmów języka polskiego*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” XXXVI, s. 69–89.
- Kramarek G., 2004, *Tradycja biblijna w literaturze polskiej. Bibliografia opracowań. Wiek XX*, Lublin.
- Kwilecka, I., 2001, *Die Brester Bibel: Kulturgeschichtliche und sprachliche Fragen der Übersetzung*, [w:] *Biblia Święta, to jest księgi Starego i Nowego Zakonu, Brest 1563: T. 2. Księgi Nowego Testamentu: Kommentare*, red. H. Rothe & F. Scholz, Paderborn–München–Wien–Zürich, s. 1485–1660.
- Kwilecka I., 2003, *Studia nad staropolskimi przekładami Biblii*, Poznań.
- Leszczyński R.M. (junior), red., 2013, *Biblia brzeska. Historia, język, teologia*, Łódź.
- Lewaszkiewicz T., 1992, *Rola przekładów Biblii w formowaniu języków literackich europejskiego kręgu kulturowego*, [w:] *Biblia a kultura Europy*, t. I, red. M. Kamińska, E. Małek, Łódź, s. 232–248.
- Lisowski T., 2010, *Sola Scriptura. Leksyka Nowego Testamentu Biblii gdańskiej (1632) na tle porównawczym. Ujęcie kwantytatywno-dystrybucyjne*, Poznań.
- Makuchowska M., 2013, *Styl religijny*, [w:] *Style współczesnej polszczyzny: przewodnik po stylistyce polskiej*, red. nauk. E. Malinowska, J. Nocoń, U. Żydek-Bednarczuk, Kraków, s. 487–528.
- Makuchowska M., 2017, *O wzniosłości w dyskursie religijnym (z perspektywy słownictwa)*, „Stylistyka” XXVI, s. 250–268.
- Miłosz Cz., 1994, *Ziemia Ulro*, Kraków.
- Nowak-Dłużewski J., 1967, *O polskich przekładach Biblii*, [w:] tegoż, *Z historii polskiej literatury i kultury*, Warszawa, s. 23–30.

- Pietkiewicz R. ks., 2016, *Biblia polonorum. Historia Biblii w języku polskim. Od początku do 1638 roku*, t. 1, Poznań.
- Rospond S., 1962, *Język Renesansu a Średniowiecza na podstawie literatury psalterzowo-biblijnej*, [w:] *Odrodzenie w Polsce*, t. III: *Historia języka*, cz. 2, red. M.R. Mayenowa, Z. Klemensiewicz, Warszawa, s. 61–181.
- Rospond S., 1985, *Kościół w dziejach języka polskiego*, Wrocław.
- Sawicki S., Gotfryd J., red., 1986, *Biblia a literatura*, Lublin.
- Słowiński R., red., 2013, *Biblia Jakuba Wujka w życiu i kulturze narodu polskiego*, Poznań.
- Sobczykowa J., 2001, *Myśl o języku w komentarzu biblijnym ks. Jakuba Wujka*, Katowice.
- Stachowiak L., 1989, hasło: *Biblijny styl*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. II, red. G. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin, s. 492
- Starowieyski M., 2011, *Tradycje biblijne. Biblia w kulturze europejskiej*, Kraków.
- Synowiec J.S., 2003, *Gatunki literackie w Starym Testamencie*, Kraków.
- Szczepińska B., 2005, *Ewangelie tylekroć tłumaczone... Studia o przekładach i przekładaniu*, Gdańsk.
- Szurek M.M., 2013, *Z dziejów polszczyzny biblijnej. Biblia Wujka (1599) a Biblia gdańska (1632). Studium komparatywne*, Kraków.
- Umińska-Tytoń E., red., 2022, *Odkrywanie tajemnic polszczyzny biblijnej: wybór łódzkich prac językoznawczych (1981–2021)*, Łódź.
- Walczak B., 2000, *Rola Biblii w rozwoju języków i językoznawstwa. Zarys problematyki*, [w:] *Inspiracje chrześcijańskie w kulturze Europy*, red. E. Woźniak, Łódź, s. 155–167.
- Walczak B., 2007, *Pismo Święte w przekładach na gwary i slangi?*, [w:] *Język religijny dawniej i dziś*, t. 3, red. ks. P. Bortkiewicz, S. Mikołajczak, M. Rybka, Poznań, s. 408–414.
- Winiarska-Górska I., 2009, *Język, styl i kulturowa rola szesnastowiecznych protestanckich przekładów Nowego Testamentu na język polski: między nowatorstwem a tradycją*, [w:] *Polszczyzna biblijna – między tradycją a współczesnością*, t. 1, red. S. Koziara, W. Przyczyna, Tarnów, s. 279–312.
- Wojciechowski M., 2012, *Wpływy greckie w Biblii*, Kraków.
- Wojtak M., 2006, *Styl religijny we współczesnej polszczyźnie*, „Stil” V, s. 139–146.
- Wojtak M., 2021, *Styl religijny we współczesnych tekstach modlitewnych – analizy egemplaryczne*, „SŁOWO. Studia językoznawcze” XII, s. 212–225.
- Wronka S., 2012, *Hiperboliczne wypowiedzi w Biblii*, [w:] *Patrzmy na Jezusa, który nam w wierze prowadzi. Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Jana Łacha w 85. rocznicę urodzin*, pod red. W. Chrostowskiego i B. Strzałkowskiej, Warszawa, s. 678–703.
- Zdunkiewicz-Jedynak D., 2007, *Język w polskim Kościele katolickim początku XXI w. – przegląd najważniejszych zjawisk*, [w:] *Język polski jako narzędzie komunikacji we współczesnym świecie*, red. J. Mazur, M. Rzeszutko-Iwan, Lublin, s. 115–129.

Streszczenie

Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na potrzebę opracowania nowej syntezy dziejów obecności Biblii w języku polskim. Argumentem przemawiającym na rzecz tej

propozycji jest fakt, że jedyna i niekompletna próba tego rodzaju opisu historyczno-językowego dokonana została w połowie ubiegłego stulecia. Od tego czasu datuje się ogromny przyrost nowych i różnorodnych inicjatyw w dziedzinie polskich przekładów Pisma Świętego, jak też studiów nad tą częścią rodzimego dziedzictwa językowego. Zdaniem autora dzieje biblijnej domeny polszczyzny w sposób istotny partycypują w szerzej pojętej historii polszczyzny ogólnej, nadając językowi i kulturze polskiej szczególnie rys tożsamościowy. Wielowiekowa i trwale poświadczona obecność Biblii w języku polskim stwarza także podstawy do wyjaśnienia szeregu zjawisk i procesów, jakim język polski podlegał na przestrzeni swej historii. Artykuł postuluje szersze niż dotychczas spojrzenie na biblijną odmianę języka polskiego, postrzeganą jako centrum całościowo pojętego stylu religijnego, obejmujące wielorakie sfery obecności dziedzictwa biblijnego w języku polskim: przekłady Pisma Świętego, literackie odwołania biblijne, a także nawiązania do tematyki biblijnej w tekstach polskich nabożeństw, modlitw, litanii oraz pieśni kościelnych.

On the need for a new synthesis of the history of biblical Polish language

Abstract

The aim of this article is to draw attention to the need for a new synthesis of the history of the presence of the Bible in the Polish language. The argument in favour of this proposal is that the only and incomplete attempt at this kind of historical-linguistic description was made in the middle of the last century. Since then, there has been a tremendous growth of new and varied initiatives in the field of Polish translations of Scripture, as well as studies on this part of the native linguistic heritage. In the author's opinion, the history of the biblical domain of the Polish language participates in a special way in the broader history of Polish language in general, giving the Polish language and culture a special identity feature. The centuries-old and permanently attested presence of the Bible in the Polish language also provides a basis for explaining a number of phenomena and processes to which the Polish language has been subjected throughout its history. The article postulates a broader view of the biblical variety of the Polish language, perceived as the centre of a comprehensive religious style, encompassing multiple spheres of the presence of the biblical heritage in the Polish language: translations of the Holy Scriptures, biblical literary references, as well as references to biblical themes in the texts of Polish devotions, prayers, litanies and church songs.

Słowa kluczowe: Biblia w języku polskim, historia języka polskiego, styl biblijny, polszczyzna biblijna

Keywords: Bible in Polish, history of the Polish language, biblical style, biblical Polish language